

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Znanstveno vijeće za promet
Znanstveni skup *Zelenilo Grada Zagreba*, 5. i 6. lipnja 2013.

Rad objavljen u zborniku *Zelenilo grada Zagreba*, ISBN 978-953-154-186-2.

Prof.dr.sc. Mladen Obad Šćitaroci, prof.dr.sc. Bojana Bojanić Obad Šćitaroci
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Istraživanje je provedeno u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta "Urbanističko i pejzažno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture" koje se provodi na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

GRADOTVORNOST PERIVOJA I PEJSAŽA *re-interpretacija perivoja i konstelacija suvremenih pejzažnih tema*

Uvod

Prijelaz iz 20. u 21. stoljeće i cijelo prvo desetljeće novoga tisućljeća obilježavaju teorijska i praktična istraživanja prostornih, urbanističkih, pejzažnih i arhitektonskih teorija i koncepata u kontekstu povećane globalne ekološke svijesti, održive gradnje i primjene alternativne energije uslijed intenzivnog prodiranja čovjekovih/urbanih zahvata u prostore prirodnosti. U takvom ozračju afirmira se prirodni i antropogeni krajolik/pejzaž kao gradotvorni i ekološki činitelj suvremenoga grada. Među novim promišljanjima kojima se, kao i uvijek do sada, želi riješiti problem urbanizma gradova, posebice onih velikih, pojavljuju se promišljanja među kojima izdvajamo ona koja pokušavaju uobličiti nove urbanističko-pejzažne teorije – Novi urbanizam, *Landscape* urbanizam i Ekološki urbanizam.

Dok Novi urbanizam, koji se razvija od 1980-ih godina, teži osuvremenjivanju povijesnih urbanih uzoraka, *Landscape* urbanizam nastoji sveobuhvatno rješavati prostorne i socijalne probleme nudeći društveno aktivan gradski prostor. Ekološki urbanizam postaje logičan nastavak *Landscape* urbanizma s jačim ekološkim pristupom. Svojim teorijskim i praktičnim djelovanjem u Europi se najviše afirmirao *Landscape* urbanizam, kojega primjenjuju, propituju i afirmiraju ugledna američka i europska sveučilišta kao što su Architectural Association (London), Harvard University, University of Illinois, University of Pennsylvania i dr.

Ovim se priopćenjem želi skrenuti pozornost na suvremene urbanističke i pejzažne pristupe u svijetu, staviti ih u zagrebački kontekst te time potaknuti dodatna promišljanja Zagreba kao grada koji ne samo što čuva perivojno i pejzažno naslijeđe, već je spreman dati priliku za kreaciju i afirmaciju novih gradotvornih pejzažnih prostora u gradu, na njegovu rubu i u regiji. Zbog bogate perivojne tradicije i velikih prirodnih pejzažnih prostora Zagreb bi mogao postići odmjeran spoj prirodnog i antropogenog krajolika kao gradotvornih činitelja i pokretača gospodarskog i svekolikog razvoja budućeg Zagreba.

Gradotvornost perivoja i pejsaža u urbanističkim konceptima do kraja 20. stoljeća

Iako je povijest perivojne arhitekture stara jednako kao i povijest urbanizma/gradova, javni gradski perivoji i pejzažni prostori kao gradotvorni činitelji grada spontano se uređuju od 17., smišljenije od 18., a sustavno u 19. i 20. stoljeću. Perivoji u gradu uvijek su imali istaknuto mjesto kao posrednici između neurbanih oblika prirode i antropogenoga krajolika grada. Perivojna arhitektura nije puko uređenje javnih neizgrađenih (otvorenih) površina u gradu, njome se oblikuje i izgrađuje gradsko tkivo javne namjene – od ulica i trgova do gradskih

perivoja, parkova i perivojnih šuma. Perivojna arhitektura uvijek je bila u središtu pozornosti urbanističkoga promišljanja gradova, jer se oni njome preoblikuju i mijenjaju.

Gradski perivoji i perivojni/pejsažni sustavi utjecali su na razvoj gradova posebice u 19. i 20. stoljeću. Devetnaesto stoljeće donosi u Americi sustav javnih gradskih perivoja koji uobličuje gradski krajolik namijenjen rekreaciji i gradskoj estetici. Istodobno Europa često koristi koncept perivojnog/pejsažnog prstena – *green belt* na mjestu nekadašnjih renesansno-baroknih utvrđenja ili pejsažnih klinova/prstiju koji su iz prirodnih šuma prodirali u središte gradova. Gradotvorni krajolici i perivoji važni su činitelji urbanih preobrazbi europskih gradova sredinom i krajem 19. stoljeća. Perivojni krajolik kao gradotvorno sredstvo pronalazimo i u konceptu vrtloga grada krajem 19. i početkom 20. stoljeća gdje takav krajolik postaje nositelj gradotvornosti/urbaniteta i poprima obilježja socijalnoga regulatora. Središnji gradski prostor zauzima perivojni trg – trg u obliku perivoja, perivoj u funkciji trga – uokolo kojeg su smještene zgrade javne/društvene namjene.

Na zamislima vrtloga grada i modernističkog urbanizma, koji se odmaknuo od tradicijske perivojne arhitekture, poslije Drugoga svjetskog rata razvija se pejsažno planiranje kao podloga za prostorno planiranje, što je ubrzalo razvoj pejsažne arhitekture s različitim pristupima, tradicijama i uvjetima. Istodobno se u Europi promiču i razvijaju koncepti koji nisu određeni prostornim planom već osmišljena ideja, izvedeni primjeri i promičba razvijaju sustav aktivnog sudjelovanja građana (participacija korisnika, primjerice 700 javnih dječjih igrališta u Amsterdamu nastalih između 1947. i 1978. godine).

Nakon prevlasti pejsažnih planerskih koncepata u doba moderne 1980-te godine obilježene su ponovnim rođenjem perivoja i afirmacijom perivojne arhitekture čime se želi odmaknuti od tzv. *zelenih površina* i «zelenih pustinja», koje zadovoljavaju kvantitativne kriterije (kvadratne metre «zelenila» po stanovniku grada), ali su najčešće lišene kvalitativnih vrijednosti jer nisu projektirane i gradotvorno smišljene. Zadnja dva desetljeća 20. stoljeća mnogi ugledni arhitekti i umjetnici prepoznali su priliku i shvatili mogućnosti perivojne arhitekture u arhitekturi i gradogradnji. Na tragu dekonstruktivističkih promišljanja nastaje tada La Villette i mnogi drugi primjeri gradskih perivoja u kontekstu preobrazbe gradova i traganja za novim gradotvornim učincima perivojnih koncepata u gradovima. To je pokrenulo globalni proces afirmacije perivojne arhitekture, ali i razvoj novih urbanističko-pejsažnih teorija kao što su *landscape* urbanizam i ekološki urbanizam.

Perivojna arhitektura u svojoj gradotvornoj ulozi imala je značaj oblikovatelja gradskoga prostora za javne građevine (bečki *Ringsstrasse*, zagrebačka *Potkova*), kulturno-socijalnog i urbanog pokretača (*Central Park* u New Yorku), prilaza i ulaza u grad (drvoredi), nositelja poduzetništva u stanogradnji (Regent's Park u Londonu, londonski skverovi), urbane reprezentativnosti (avenije i bulevari Pariza i drugih gradova), gradskih izletišta i utočišta od rada (Maksimir, Bulonjska šuma u Parizu, Prater i Augarten u Beču, rekreacijski parkovi), dnevnih odmorišta (tematski perivoji, perivojni trgovi, «žepni» perivoji) i dr.

***Landscape* urbanizam kao suvremeni urbanističko-pejsažni koncept**

Landscape architecture (pejsažna/perivojna arhitektura) kao izričaj koristi se od 1828. godine, kada ga je prvi koristio Gilbert Laing Meason u značenju pitoreskne arhitekture. Naziv *Landscape urbanism* (pejsažni/perivojni urbanizam) prvi primjenjuje arhitekt Charles Waldheim 1997. godine u Chicagu. Od tada se *Landscape* urbanizam planerski i projektantski uobličio s jasnim pristupom, metodama i postupcima.

Landscape urbanizam izrasta na kritici tradicijskih oblika urbanizma, kao svojevrsna alternativa Novom urbanizmu koji osuvremenjuje povijesne urbane oblike. Želi se odmaknuti od davno nestalih i promijenjenih pastoralnih scenografija krajolika kao i od preslikavanja povijesnih urbanih predložaka. Istodobno djeluje u kontekstu koncepta ekološke mreže kraja 20. stoljeća gdje krajolik/*landscape* postaje infrastruktura za zaštitu prirodnih prostora te za očuvanje biološke i krajolične raznolikosti.

Landscape urbanizam izbjegava potpunu prostornu, funkcionalnu i oblikovnu određenost. On traži sveobuhvatnost promišljanja prostora – istodobno promatranje određenog prostora kao cjeline, ali i kao sastavnog dijela većeg fizičkog, kulturno-povijesnog, sociološkog i antropogenog sustava. *Landscape* urbanizam zagovara 'recikliranje' napuštenih infrastrukturnih sustava i njihovo pejsažno reprogramiranje. Zalaže se za rješenja koja će omogućiti nepredvidive aktivnosti što nalaže postavljanje okvira za razvoj budućih procesa, a ne za kruta i neprilagodljiva rješenja. *Landscape* urbanizam nadopunjava i osuvremenjuje urbanizam, ali ga i provocira da bi se spriječilo umrtvljenje urbanizma te da bi ga se potaknulo na aktivniju ulogu u društvu, te metodološki promiče pristup u kojem krajolik/pejsaž u velikoj mjeri zamjenjuje arhitekturu u smislu osnovnoga gradbenog sredstva urbanizma, odnosno krajolik u užem i širem smislu postaje gradotvorni medij. Nova paradigma 21. stoljeća, *Landscape* urbanizam upućuje na koncept nedjeljivosti arhitekture, urbanizma i pejsažne arhitekture, neupitnog tijekom povijesti gradogradnje.

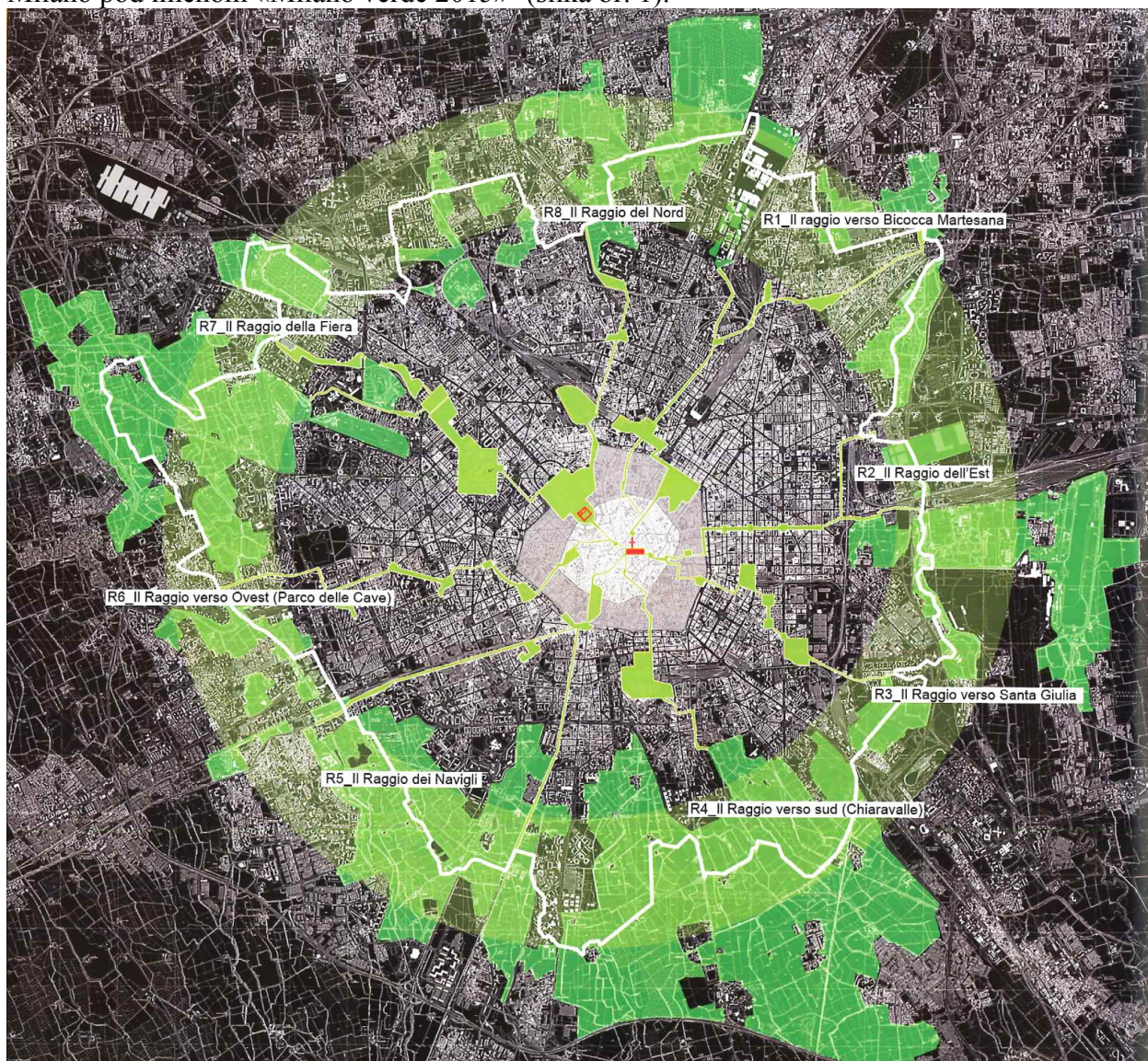
Suvremeni perivoji kao graditelji antropogenoga krajolika grada i regije

U posljednjih desetak godina u mnogim svjetskim metropolama napravljeni su brojni projekti urbanih preobrazbi (izvedeni djelomično ili u cijelosti) osmišljeni u duhu *Landscape* urbanizma – od velikoga mjerila cijeloga grada, preko gradskih poteza i cjelina do pojedinačnih gradskih blokova i trgova. Gradovi se danas promatraju kao dinamički sustavi, a ne kao formalne i statične/nepromjenjive konfiguracije i konstelacije. Tradicijske znane nam urbane tipologije trgova, perivoja i gradskih četvrti imaju sve manje značenje dok infrastruktura neodređena prostorom i njena mreža koja obavlja cijelost grada oblikuju suvremeni grad. Povijesno shvaćanje gradskih nasada u 20. stoljeću zamjenjuju ili nadopunjuju pejsažni prostori rekreacije i tzv. «zaštitno zelenilo». Suvremeno doba (21. stoljeće) donosi nove zahtjeve u pogledu neizgrađenih prostora u gradu, ponajprije preobrazbom povijesnih ideja dajući tim prostorima novu temu ili karakter. Neizgrađene gradske prostore možemo smatrati i prirodnim i kulturnim resursom. Takvi neizgrađeni prostori («praznine») između izgrađenoga gradskog tkiva jest ono čemu bi se 21. stoljeće trebalo okrenuti nakon što je 20. stoljeće bilo posvećeno izgradnji. Pejsažni prostori (u svakodnevnom govoru često ih se naziva 'gradsko zelenilo' ili 'zeleni prostori' što degradira njihovu vrijednost) osobito su u drugoj polovici 20. stoljeća bili pasivni prostori. Današnji pejsažni/perivojni prostori angažiraju nas i intelektualno i fizički. Svi gradovi svijeta sve su više zainteresirani za svoje javne i neizgrađene prostore koji moraju dobiti sadržajno novu temu i novi arhitektonsko-gradotvorni karakter. Suvremena perivojna arhitektura preoblikuje i oblikuje gradske prostore postavljajući nove standarde za uređenje i osmišljavanje gradova, a veliki prazni prostori (tzv. «zelene pustinje») danas više nisu čimbenik planiranja grada niti cilj gradotvornih promišljanja. Načela *Landscape* urbanizma, na početku 21. stoljeća, potiču na promjenu razmišljanja da bi pejsaž trebao zamijeniti arhitekturu kao osnovno gradbeno sredstvo suvremenog urbanizma – mislimo i gradimo grad pejsažima i perivojnom arhitekturom.

Planiranje grada – pejsažni rub grada

Grad nikad nije dovršen uslijed neprekidnih mijena i prostornih/urbanih procesa. Međutim, grad do 19. stoljeća sa svojim fortifikacijskim okvirom mogao se uvjetno smatrati dovršenim gradom jer je imao jasni rub određen bastionskim utvrđenjima i travnjacima glacisa. Grad 19. stoljeća prostore fortifikacijskih okvira koristi za nove prometnice, javne zgrade, perivoje i šetališta stvarajući gradske prostore društvenosti i javne reprezentacije. Grad 20. stoljeća briše sve granice, stapa se grad s predgrađem/regijom i krajolikom, kao što su nekoć u barokno doba perivoji dvoraca bili dio velike pejsažne kompozicije stapajući se s prirodnim ili poljodjelskim krajolikom. Problem rasta gradova i stvaranje svojevrsnog okvira/granice nameće se u drugoj polovici 20. stoljeća kada se razmišljalo o stvaranju granice grada velikim pejsažnim prostorima (*green belt*) da bi se spriječilo nekontrolirano širenje grada i povezivanje u nepregledne konurbacije. Na početku 21. stoljeća planiranje grada *Landscape* urbanizmom ne temelji se na teritorijalnom širenju grada, već na ponovnom otkrivanju zapuštenih i zanemarenih prostora, koji

se ne promatraju kao točke nego se stvaraju sustavi za njihovo povezivanje i novu aktivnu urbanističku ulogu. Mnogi veliki gradovi odabiru prostorne koncepte kojima se stvara pejzažni rub grada čime se sprječava širenje grada pa se time vraća vrijednost gradskom središtu koje se počelo prazniti, a grad bez centra postaje nedefinirani grad. Takvim konceptima gradska periferija se preoblikuje u suvremeni antropogeni krajolik – svojevrsna je to medijacija između antropogenoga krajolika grada i antropogenoga krajolika okolice/regije. Među suvremenim primjerima poznati su planovi Velikog Pariza¹, Milana i Sydneya. Zajednički problem Pariza, Milana i Sydneya je nekontrolirani rast koji se zaustavlja rubnim pejzažnim prostorima kojima se obuhvaćaju isprekidani, nepovezani, nedovoljno dostupni i ne-usustavljeni pejzažni prostori. Sydney je napravio plan poznat pod imenom «Sydney_Green Global Connected 2030»², a Milano pod imenom «Milano verde 2015»³ (slika br. 1).

Slika br. 1

Pripremajući se za Expo 2015. Milano je predstavio novu strategiju gdje u širokom pejzažnom prstenu grada smještava brojne aktivnosti, uključujući i obnovljivu energetska infrastrukturu, te predviđa detaljnije projekte i natječaje. Pejzažni plan temelji se na ideji *Metrobosco* (široki prsten gradskih šuma oko grada s osam pejzažnih poveznica/klinova (vodotoci, kanali, perivoji, gajevi) koje povezuju rub grada s njegovim središtem.

1 <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/france/geography/regions-and-towns/regions/article/the-ten-grand-paris-projects-for>

2 <http://www.sydney2030.com.au/>

Projektiranje grada perivojnom arhitekturom

Ostvarenja perivojne arhitekture u gradu možemo shvatiti medijatorima između individualnoga i javnoga, oblika i funkcije, prirode i čovjeka. Interpretiramo li stara i novija razmišljanja o perivojima reći ćemo da su oni uvijek građeni isključivo radi pružanja zadovoljstva u prostoru. Bernard Tschumi je rekao za perivoje da su to prostori oblikovani za boravak bez svrhe i koristi, ako uživanje smatramo beskorisnim (*Zar nije korisno uživati u tome što nema svrhe?*). Istaknimo četiri oblika projektiranja perivojnom arhitekturom: osnovni, prostorni, metaforični i programski oblik.

Osnovni oblik reducira, racionalizira i aktivira prirodni krajolik. Projektiranje generira pejzaž/perivoj kojim se stvara međuodnos prirodne i izgrađene topografije. Primjer: arhitektonski ured SelgasCano u Madridu, 2007.⁴

Prostorni oblik predstavlja iskustvo pejzažnog prostora, uključujući putove, rubove i pitoreskne kompozicije. Projektiranjem se interpretira pa i manipulira s osnovnim dizajnom zatečenoga stanja. Primjer: Hypar Pavilion, New York, 2010., diller scofidio+Renfro, javni trg s nasadima koji je unesen kao krov paviljona u izgrađenom prostoru, između topografije i perivojnoga krova.⁵

Slika br. 2

Metaforični oblik podrazumijeva korištenje ikonografskih i mitoloških slika prirode koje se koriste u povezivanju različitih razina/layera projektiranoga prostora. Primjer: Superkilen, Copenhagen, 2012., BIG, linearni gradski potez koji povezuje različita susjedstva i nudi tri različita prostora: crveni /trg, kultura i šport; zeleni /perivoj, šport, igra; crni /gradski boravak, igralište (slika br. 2).⁶

4 <http://www.designsigh.com/2009/05/selgas-cano-office-madrid/>

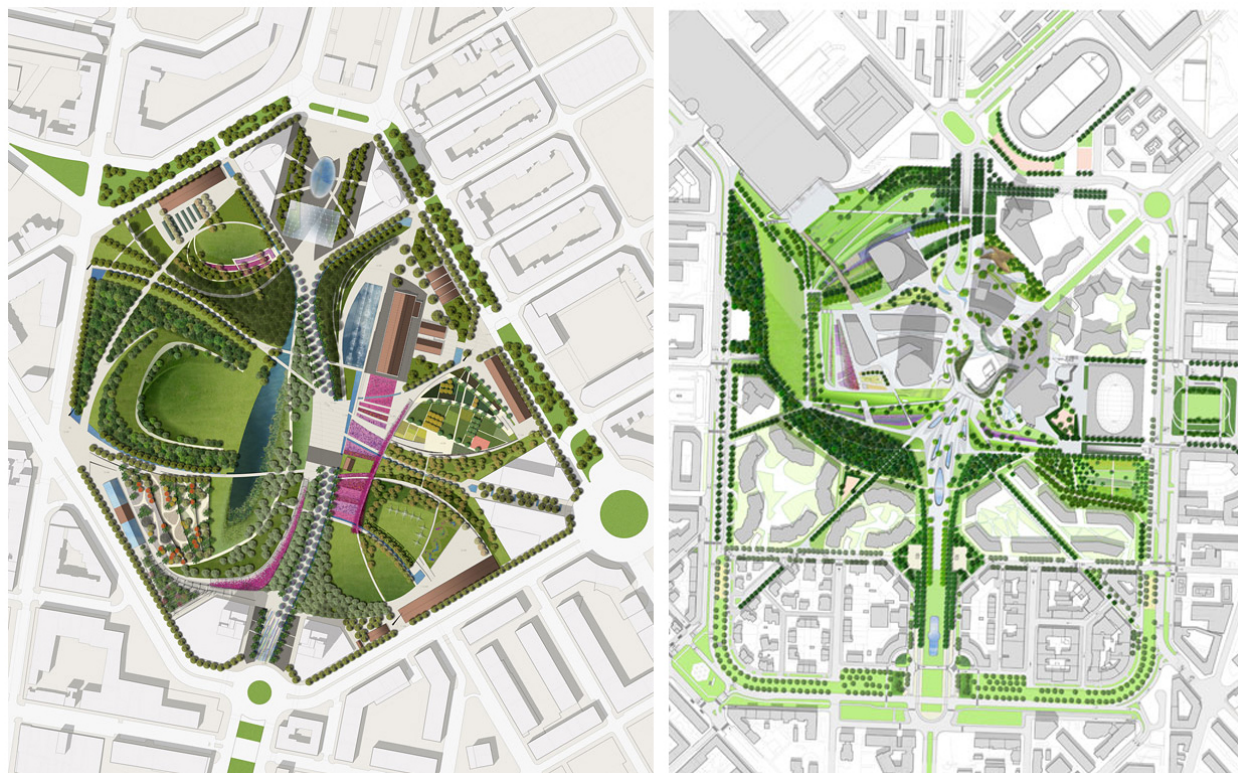
5 <http://www.archdaily.com/94493/hypar-pavilion-diller-scofidio-renfro-with-ffxowle/>

6 <http://www.dezeen.com/2012/10/24/superkilen-park-by-big-topotek1-and-superflex/>

Programski oblik – u sebi sadrži međuovisnost između poslovnog (*negotium-rad*) i kontemplacije prirode (*otium-dokolica*) u stalnoj potrazi za ravnotežom i novim redom između čovjeka i prirode, između urbanoga i pejzažnoga. Primjer: Horizontal Skyscraper, Shenzhen/Kina, 2009., arh. Steven Holl, izgrađena višenamjenska struktura odignuta od tla da bi se omogućio prolazak pejzaža, sačuvalo prirodno tlo i osigurala pristupačnost javnom prostoru.⁷

Novi perivojni prostori – reinterpretacija perivoja

U renesansno i barokno doba podizali su se privatni perivoji uz ljetnikovce i dvorce. Devetnaesto stoljeće donijelo je javne gradske pejzažne perivoje romantičarskog ugođaja. Dvadeseto stoljeće razvilo je športsko-rekreacijske parkove u duhu modernizma, a kraj 20. stoljeća s La Villetteom donosi model kulturno-tehnoloških perivoja kao suprotnosti gradskim «zelenim pustinjama». Drugo desetljeće 21. stoljeća ide u smjeru perivojnih prostora koji u sebi ujedinjuju topografiju i prirodu u kojoj je grad nastao. Suvremeni perivoj se često shvaća i kao *landmark* kulture i umjetnosti unutar grada. Koristi se identitet autohtone prirode koji onda interpretira suvremeni antropogeni krajolik/perivoj.

Slika br. 3

Primjeri Valencije i Milana (autori Gustafson Porter, slika br. 3) pokazuju kako perivoj može biti medijator između neurbanih pejzažnih oblika i urbanih oblika grada. Parque Central u Valenciji⁸ (2011., površina 66 ha) slavi pejzaž i kulturu regije koristeći četiri različita autohtona ekološka staništa iz okolice (stanište rijeke, poljodjelski krajolik, obližnji park prirode i mediteranski krajolik). CityLife Park / *Un parco fra le montagne e la pianura* u Milanu⁹ (2010., površina 17 ha) proizlazi iz koncepta gradskoga življenja, a oblikovanje mu je inspirirano položajem Milana između brda i velike plodne doline.

7 <http://www.stevenholl.com/project-detail.php?id=60type>

8 <http://www.gustafson-porter.com/site.html>

9 <http://www.gustafson-porter.com/site.html>

Preoblikovanje perivojnom arhitekturom

U posljednja dva desetljeća preoblikovanje gradskih prostora perivojnom arhitekturom bilo je i još uvijek je aktualno. Mnoštvo je prostora u svim gradovima (velike gospodarske građevine i infrastruktura) koje treba prenamijeniti i preurediti pa su u svijetu brojni projekti i izvedbe u duhu preobrazbe koristeći metode i jezik perivojne arhitekture (Adaptive Riuse, Artform, Transform). Uz preoblikovanje prostora vezemo i izričaj *Terrain Vague* - prazan prostor, prostor unutar grada koji nije u svakodnevnoj uporabi («prazan prostor»). Takvi naizgled zaboravljeni prostori mogu postati ishodište za preoblikovanje zapuštenih i nekorištenih dijelova grada. Preoblikovanje perivojnom arhitekturom često vodi stvaranju novih pješačkih putova/šetnica i biciklističkih staza, koji se uzdižu iznad razine terena ili se postojeći kolni promet spušta ispod terena da bi se omogućilo oblikovanje takvih suvremenih šetnica (područje Futian u Kini, Madrid Rio, High line New York). U projektima preoblikovanja kadkada hale postaju perivoji, a krovovi novi gradski javni prostori (MFO Park, Zürich, 2002., Burckhardt+Partner¹⁰). Povezuju se i ulični uski artificijelni pejzaži stvarajući nove ekološke sustave grada. Područje Futian u Kini (grad Shenzhen, 2012., SWA Group¹¹) organizirano je za pješake tako da su tri postojeća velikim ulicama razdijeljena perivoja međusobno povezani uzdignutim šetnicama i perivojem nazvanim *Bridge Park*. Prostor u kojemu prevladava automobil pretvara se u sustav kretanja funkcionalnog okoliša oblikovanog lebdećim trakastim perivojima i šetnicama, izdignutih iznad terena. Nakon što je široka gradska prometnica spuštena ispod zemlje omogućena je izvedba velikog linearnog perivoja uz rijeku Manzanares u Madridu (slika br. 4), poznatog pod imenom Madrid Rio¹², započet 2005. i traje do danas. Sastoji se od šest velikih perivoja, gradske plaže, velikih površina za rekreaciju i kulturu, 30 km biciklističkih staza, 33 pješačka mosta preko rijeke, a posađeno je više od 30.000 stabala. Taj je projekt pokrenuo obnovu zapuštenih i odumirućih dijelova grada s druge strane rijeke.

Slika br. 4

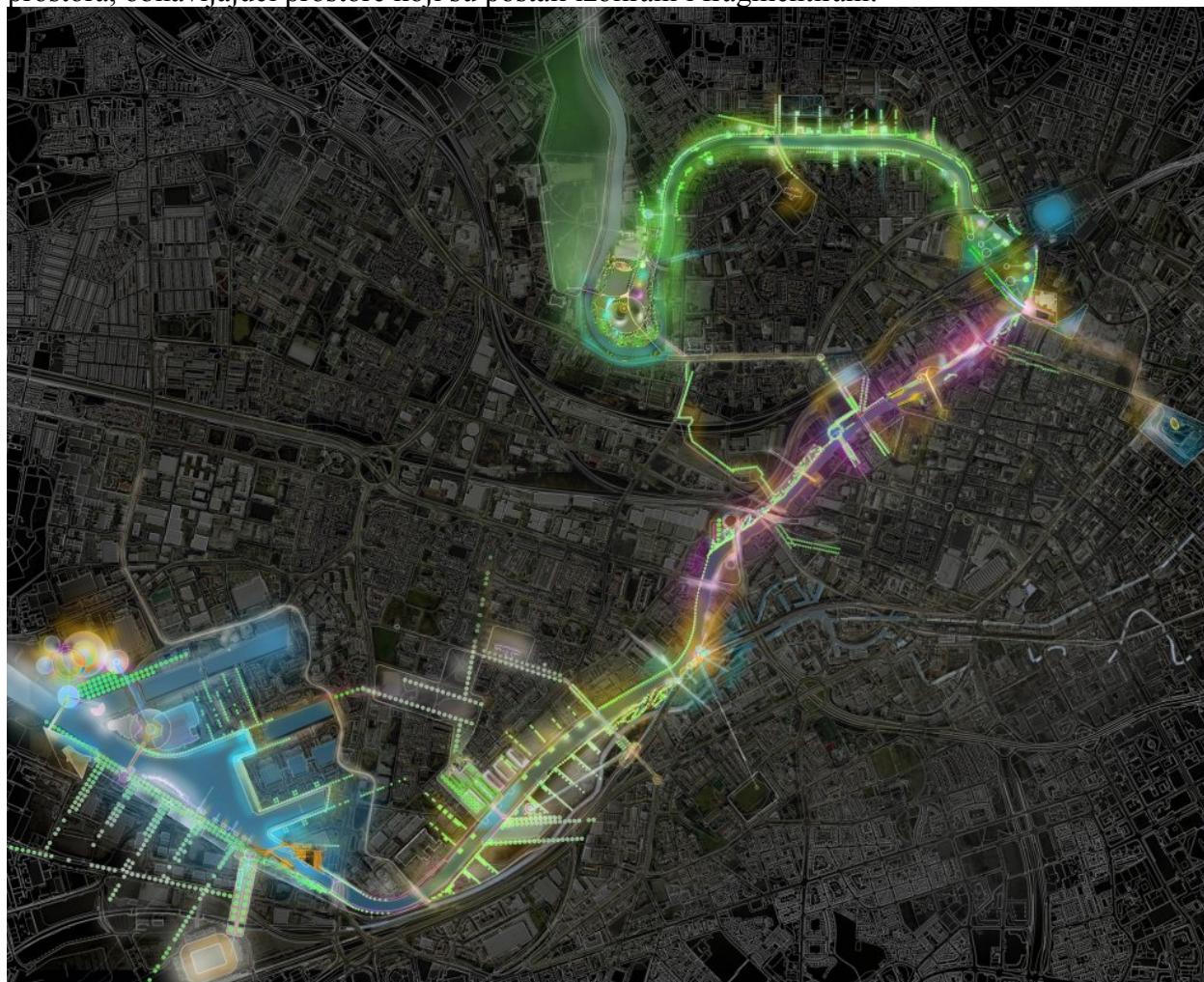
10 <http://www.burckhardtpartner.ch/en/references/items/new-mfo-park.html>

11 <http://www.dezeen.com/2012/11/29/futian-district-masterplan-in-shenzhen-by-swa-group/>

12 http://www.madrid.es/UnidadWeb/Contenidos/Publicaciones/TemaUrbanismo/ProgOperUrbanismoVivienda2007_2011/Ficheros/Espa%C3%B1ol/04_area_de_proyectos_singulares.pdf

Voda kao pejzažni element grada

Jedan od najatraktivnijih gradotvornih zahvata preoblikovanja i uređenja gradskih prostora jesu prostori uz rijeke, kanale i na obali mora (*Waterfront*). Kombinirajući pejzažni/perivojni dizajn i prirodne procese potiče se dijalog koji uključuje i kulturu i prirodu. Istraživački projekt URBEM (*Urban River Basin Enhancement Methods*)¹³ traga za novim alatima/tehnikama i procedurama koji će oživjeti vodene tokove u gradskim prostorima. Istražuje se multifunkcionalno korištenje vodenih tokova, koji se ne odnose samo na rijeke nego i na kanale i potoke. Poznat je i projekt REURIS (*Revitalisation of Urban River Spaces*)¹⁴ projekt revitalizacije urbanih prostora rijeka koji se bavi korištenjem atraktivnih prostora u gradu pri čemu se rijeka/vodotok ne smatra prostornim oblikom, već prostornim procesom (promjena razine vode, različito ponašanje tijekom godišnjih doba i dr.). Jedan od poznatih suvremenih projekata jest Irwell City Park¹⁵ u Manchesteru, 2010., FoRM ass., koji se proteže na 8 km uzduž Manchester konurbacije (slika br. 5). Novim rješenjem stvara se nova vizija rijeke i njenog koridora koji ne dijele nego povezuju oba dijela grada. Linearni perivoj postaje činitelj cjelovitosti urbane strukture, novih javnih prostora, obnavljajući prostore koji su postali izolirani i fragmentirani.

Slika br. 5

Gradski prostori povezivanja i kretanja

Ulice i mostovi tradicijski su urbanistički elementi povezivanja u gradu. Devetnaesto stoljeće donijelo je gradske avenije (Pariz), šetališta/promenade na gradskim fortifikacijama te prve sustave javnih perivoja (London, Boston), a druga polovica dvadesetog stoljeća donosi pješačke/trgovačke ulice.

13 <http://www.urbem.net/>

14 <http://www.reuris.gig.eu/en/home.html>

15 <http://www.formassociates.eu/project.php?id=1&cat=6>

Početak 21. stoljeća osmišljava prostore u kojima se isprepletanjem arhitekture, pejzažne arhitekture i umjetnosti stvaraju novi gradski ambijenti. Traže se mogućnosti i pronalaze se trase povezivanja gradskih prostora. Stvaraju se novi prostori kretanja koji se uspinju čak i na zgrade/građevine koje su istodobno i pokrivene nasadima stvarajući novu topografiju (Ponte Parodi Genova). Novi javni gradski prostori uspostavljaju se također i ispod uzdignutih željeznica, cesta i mostova ili se pješaci izdižu iznad gradske ulice (Footbridge Granite, Pariz, 2008.¹⁶). Jedan od novih načina pružanja ugone i rasonode unutar postojećih dijelova grada jesu šetnice uzdignute u krošnji drveća (Treetop Walkway, Kew Gardens, London, 2008., Marks Barfield Architects¹⁷) ili se na uzdignutoj šetnici radi linearni perivoj s jako puno raznolikih nasada (Hua Qiang Bei Road, grad Shenzhen, Kina, 2010., WORKac and ZhuBO¹⁸). Jedna od aktualnih suvremenih tema jest stvaranje pejzažnih petlji gdje se uz pomoć nasada stvaraju sustavi kretanja gradom (*green loop*). Stvara se sustav šetališta, ali i sustav mikroklimatskih ambijenata gdje se nasadima/drvodredima i šetnicama povezuju veliki i mali prostori, kao i nepovezani prostori grada.

Promišljanje Zagreba prema načelima suvremene perivojne arhitekture

Zagreb je grad prepoznatljiva perivojnog naslijeđa te vizualno uočljiva prirodnog i kulturnog krajolika (identifikacijski pečati grada) kao što su: Maksimir (nekad izletišta, danas veliki gradski perivoj i park okružen izgradnjom); Perivojni okvir Donjega grada (uređenje do tada neizgrađenog prostora kao priprema za nova ulaganja i novu javnu izgradnju); Sava kao prirodni prostor koji istodobno privlači i odbija (grad se primiče i bježi od rijeke, ne može se odlučiti čemu dati prednost ili kako pomiriti hidrotehniku, urbanistiku, ekologiju i estetiku); Perivoji kao artificijelni asocijativni prostori prirode u gradu (Ribnjak, Krešimirov perivoj i dr.); Drvodredi na prilazima gradu i kroz gradsko tkivo; Prirodni prostori koji «zarobljuju» grad (Tuškanac i druge park-šume, šumoviti izdanci Medvednice, Savica i drugi relikti nekadašnjih gradskih šuma). U međusobnom isprepletanju prepoznaje se njihova gradotvornost i mogućnosti unaprjeđenja na način stvaranja novih ili revitalizacije zaboravljenih/izbljedjelih sustava i prostorno-urbanističkih zamisli. Zagrebu treba prostorna obnova, nove ideje, novi programi i nove vizije prostorno-urbanističkog razvoja. Pri tome ne treba zaboraviti na ranija promišljanja tijekom 20. stoljeća – valja se na njih podsjetiti, preispitati ih i osuvremeniti ih te novim zamislima nadograditi postojeće i zaboravljeno.

Zagreb živi na staroj slavi naslijeđa, a u međuvremenu se teritorijalno toliko proširio da se naslijeđeni identitet počeo gubiti u novoj izgradnji koja puno više ispunjava prazna zemljišta negoli gradi promišljeni i usustavljeni grad. Upravo zato valja primijeniti suvremena svjetska iskustva i dati Zagrebu novu mogućnost za novi identitet prostora te ispravljanja dosadašnjih propusta. Zagreb valja promatrati izvan okvira njegovih administrativnih granica. Treba ga promatrati prostorno logično – grad od Medvednice do Save i dalje do Vukomeričkih gorica, od Zaprešića i Rakitja do Sesveta i Ščitarjeva, od Sljemena do stubičkoga podgorja Medvednice – dakle, grad i regiju u kojoj se osjeća emanacija Zagreba. I uži i širi prostor Zagreba treba usustaviti i prostorno usmjeriti.

Povijest gradotvornosti perivojima u kontekstu urbanističkog razvoja grada Zagreba, odčitava gradotvornost i turističke mogućnosti prirode u gradu između Medvednice i Save. Odčitavanje strukture grada pokazuje se odnos prostora kretanja i prostora doživljaja potaknutih primjenom perivojne/pejzažne arhitekture. Suvremeno urbanističko i pejzažno planiranje i projektiranje uvodi i elemente akustičkog oblikovanja gradskih prostora, kao i mogućnosti gradotvorne prezentacije arheološki vrijednih i zanimljivih nalazišta koji ne samo što svjedoče o dugoj prošlosti života na zagrebačkom području već pridonose i novom identitetu grada.

16 http://www.feichtingerarchitectes.com/display_project.php/2/185

Zaključak

Ovaj rad ne nudi konkretne prijedloge za prostorno, urbanističko i pejzažno uređenje Zagreba, već mu je namjera potaknuti ozbiljna i sustavna promišljanja na tragu suvremenih svjetskih urbanističkih i pejzažnih načela i primjenjivih teorija. Pregledom Generalnog urbanističkog plana Zagreba i neizgrađenih prostora u gradu moguće je utvrditi «praznine» koje bi mogle biti nositelji pejzažno-perivojnog sustava grada koji bi mogao integrirati grad – povezati sjeverni i južni dio grada, istočni i zapadni, ali i središnji dio grada sa svojim rubovima.

Suvremeni pristup usustavljanja tih prostora u gradu, koji se u svakodnevnom govoru često naziva «zelenilom», predstavlja interdisciplinarni spoj znanja i metoda kojima se ne samo urešava grad, već on postaje u svemu uspješniji. Rezultati takvih interdisciplinarnog razmišljanja o prostoru ne donose konačni zaključak i nepromjenjivo određenje prostora, nego stvaraju pretpostavke koje oblikuju stav i kreaciju, a umreženo znanje donosi uspješne izvedbe.

Uloga perivojne arhitekture jest da kao strateška javna investicija pokrene razvoj u prostoru mijenjajući obrasce korištenja zemljišta i preoblikujući karakter gradskog življenja. Treba zauzeti zemljište koje jest ili je samo po sebi atraktivno, ili se može pretvoriti u atraktivno odredište kroz uspješno projektiranje. Javni prostori grada trebaju biti uređeni na način koji ih sinergijski povezuje, a perivojna arhitektura svojim materijalom, specifičnim rastom i nakon završetka izgradnje, pruža tu mogućnost. Tu mogućnost valja dati i Zagrebu.

Literatura

- ANDERSSON, T. (2010.), *Landscape Urbanism versus Landscape Design*, "Topos", 71: 80-83, München
- CORNER, J. (2006.), *Terra Fluxus*, u: *The Landscape Urbanism Reader* [ur. WALDHEIM, C.], Princeton Architectural Press: 21-33, New York
- CORNER, J. (2010.), *Landscape Urbanism in the Field*, "Topos", 71: 25-29, München
- GEUZE, A. (2010.), *Second Nature*, "Topos", 71: 40-42, München
- MOSTAFAVI, M. (2010.), *Why Ecological Urbanism? Why Now?*, "Topos", 71: 30-35, München
- MOSTAFAVI, M.; DOHERTY, G.; Design, H.U.G.S.O. (2010.), *Ecological Urbanism*, Lars Müller Publishers, London
- MOSTAFAVI, M.; NAJLE, C. (2003.), *Landscape Urbanism: A Manual for the Machinic Landscape*, Architectural Association, London
- REED, C. (2010.), *Landscape Urbanism in Practice*, «Topos», 71: 90-107, München
- SPENCER, D. (2010.), *Landscape Urbanism at the Architectural Association*, "Topos", 71: 64-67, München
- STUDER, M. (2011.), *Interview with Charles Waldheim: Landscape urbanism now* [www.Landscapeurbanism.com]
- WALDHEIM, C. (2006.), *Landscape as Urbanism*, u: *The Landscape Urbanism Reader* [ur. WALDHEIM, C.], Princeton Architectural Press: 35-53, New York
- WALDHEIM, C. (2010.), *On Landscape, Ecology and other Modifiers to Urbanism*, "Topos", 71: 20-24, München
- WELLER, R. (2006.), *An Art of Instrumentality: Thinking Through Landscape Urbanism*, u: *The Landscape Urbanism Reader* [ur. WALDHEIM, C.], Princeton Architectural Press: 69-85, New York

Popis slika

1 Milano verde

2 Superkilen, Copenhagen

- 3 Parque Central, Valencija; CityLife Park, Milanu
- 4 Rijeka Manzanares, Madrid
- 5 Irwell City Park, Manchester

Internetski izvori [15.1.2013.]

<http://www.diplomatie.gouv.fr/en/france/geography/regions-and-towns/regions/article/the-ten-grand-paris-projects-for>
<http://www.sydney2030.com.au/>
http://www.comune.milano.it/portale/wps/portal/CDM?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/wps/wcm/connect/ContentLibrary/giornale/giornale/tutte+le+notizie/arredo+decoro+urbano+e+verde/ambiente_piano+del+verde
<http://www.designsigh.com/2009/05/selgas-cano-office-madrid/>
<http://www.archdaily.com/94493/hypar-pavilion-diller-scofidio-renfro-with-xfowle/>
<http://www.dezeen.com/2012/10/24/superkilen-park-by-big-topotek1-and-superflex/>
<http://www.stevenholl.com/project-detail.php?id=60type>
<http://www.gustafson-porter.com/site.html>
<http://www.burckhardtpartner.ch/en/references/items/new-mfo-park.html>
<http://www.dezeen.com/2012/11/29/futian-district-masterplan-in-shenzhen-by-swa-group/>
http://www.madrid.es/UnidadWeb/Contenidos/Publicaciones/TemaUrbanismo/ProgOperUrbanismoVivienda2007_2011/Ficheros/Espa%C3%B1ol/04_area_de_proyectos_singulares.pdf
<http://www.urbem.net/>
<http://www.reuris.gig.eu/en/home.html>
<http://www.formassociates.eu/project.php?id=1&cat=6>
http://www.feichtingerarchitectes.com/display_project.php/2/185
<http://www.marksbarfield.com/project.php?projectid=62>
<http://work.ac/hua-qiang-bei-road/>